

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 18, Temmuz 2020 / Volume 7, Issue 18, July 2020

CÂMÎ'Ü'N-NEZÂ'İR VE BAZI ARKAİK KELİMELERİN DİVAN ŞİİRİNDE KULLANIMI

The Use of Some Archaic Words in the Câmi'ü'n-Nezâ'ir in Divan Poetry

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 10.05.2020
Kabul Tarihi/Accepted Date : 03.07.2020
Sayfa/Pages : 219-231
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.155>

AHMET KEMAL GÜMÜŞ

(Dr.), Meram Kozağaç MTAL, Konya / Türkiye, e-mail: ahmetkemalgumus@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1855-2319>

Atıf/Citation

Gümüş, Ahmet Kemal, "Câmi'ü'n-nezâ'ir ve Bazı Arkaik Kelimelerin Divan Şiirinde Kullanımı", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/18, 2020, s. 219-231.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 18, Temmuz 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 18, July 2020.

ISSN: 2148-5704

CÂMÎ'Ü'N-NEZÂ'İR VE BAZI ARKAİK KELİMELERİN DİVAN ŞİİRİNDE KULLANIMI

The Use of Some Archaic Words in the Cāmi'ü'n-Nezâ'ir in Divan Poetry

Ahmet Kemal GÜMÜŞ

Öz: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T. 2955 numarada kayıtlı *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir* adlı nazire mecmuası, 154'ü zemin şiir olmak üzere 1232 gazelden oluşmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihle ilgili bir bilgi bulunmayan mecmua, yaklaşık 1560-65 tarihleri arasında istinsah edilmiştir. Başlıklarında şairlerin asıl isimleri, lakapları, memleketleri, meslekleri, öldükleri yerler gibi birtakım bilgiler barındıran eser, biyografik özellikler taşımaktadır. Söz konusu bilgiler bu yönüyle mecmuaya bir tezkire hüviyeti kazandırmaktadır. 130 varak üzerine yazılı mecmuada yer alan gazeller; mahallî kullanıma ait örnek ifadeler, bugünkü dilde kullanılmayan kelime ve kelime grupları, çok az kullanılan ya da unutulmuş deyim, atasözü ve kalıplaşmış ifadeler bakımından zengindir. Elinizdeki çalışma; *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*'deki gazellerde yer alan, bugünkü dilde kullanılmayan kelime ve kelime grupları hakkındadır. Bu ifadelerden sözlüklerde karşılıkları bulunanlar kaynakları ile gösterildi. Sözlüklerde bulunmayanlar için teklifler sunuldu. Maddelerin örnek beyitleri öncelikle *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*'den verildi. Bu ifadeler farklı eserlerde de tespit edildiyse, çalışmaya örnek olarak eklendi. Maddelerin karşılıklarının daha iyi anlaşılabilmesi için verilen örnek kullanımlar açıklanarak nesre çevrildi.

Anahtar Kelimeler: 16. yy, arkaik kelime, *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*, deyim, eski Türk edebiyatı, mahallî kullanım

Abstract: Registered in University of İstanbul Unique Works library number T. 2955, *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir* magazine contains 154 substratum poems and 1232 gazels. Though, there is not any information about the date of transcribe and name of transcriber, the magazine was compiled around 1560-1565. In the headings, the work has some biographical information about the poets like their names, their epithets, their hometown, their occupation and their place of death. These information gives the magazine character of a Thazkira. Written on 130 pages, the magazine is rich in vernacularisms, phrases not used anymore in contemporary language, rarely used idioms, proverbs and phrases. The work you are holding now is about these rich expressions in *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*. The expressions which has synonyms in dictionaries have been given with their sources, and some proposals are made for the ones which has not got synonyms. Sample couplets of the headwords were primarily given from *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*. If other couplets or sentences were found which has the same expressions also added in this work. The sample couplets which were written to understand the headwords more clearly have been transformed into prose.

Keywords: 16th century, archaic word, *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir*, idiom, old Turkish literature, local uses

Giriş

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T. 2955 numarada kayıtlı *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir* adlı nazire mecmuası kahverengi meşin, gömme şemseli ciltlidir. Sayfa ortalarında on sekiz satır vardır, derkenarlardaki satır sayıları muhteliftir. Rik'a ile yazılan gazellerin çoğu sürh başlıklıdır. 266 şaire ait 1232 gazelin 120'sinin başında şairlerin meslekleri, memleketleri, nerede öldükleri, kabirlerinin yeri, hanedandan kime yakın oldukları, yazdıkları bazı eserlerinin adları, hangi vazifeden nereye tayin oldukları, eserleri ve kendileri hakkında övgü, asıl isimleri, lakapları, yakın oldukları şairler; hanedan mensuplarına dua, bazı şiirlerin hikâyeleri gibi bilgiler mevcuttur. Mecmuaya bir tezkire hüviyeti kazandıran bu bilgilerden 51'i, *Cāmi'ü'n-Nezâ'ir* ile yakın dönemde yazılmış biyografik özellikler taşıyan diğer mecmualarda

bulunmamaktadır.¹ Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nin *dest-bâzî ederek la'l-i güher-eşânın öp / fırsat el vèrmiş iken bir kez ol âdem cânın öp* matlalı gazeli ile başlayan mecmua, Sürûrî'nin *ol tabîb-i cân u dil ben hastesin yâd eyledi / hâtırum şormağa gönderdi gamın şâd eyledi* matlalı gazeli ile biter. Çok fazla sayıda yaprağı kopuk olan mecmuanın aslında daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

*Câmi 'ü'n-Nezâ'ir, Pervâne Bey*² nazire mecmuası ile büyük benzerlikler taşımaktadır (aynı zemin şiirler, aynı hatalar, eksik bırakılan şiirler vb.). Fakat *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*'de *Pervâne Bey*'de olmayan yeni zemin şiirler ve nazireler de tespit edildi. Bununla birlikte eser, hacim olarak *Pervâne Bey*'den daha küçüktür. Buradan hareketle derleyen *Pervâne Bey* nazire mecmuasından istifade ederek, daha sonraki yıllarda nazire silsilesine ve zemin şiirlere katkılar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu katkıların bir kısmı, yayımlanan divanlarda ve diğer nazire mecmualarında mevcuttur. *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*'de, bugüne kadar herhangi bir yerde yayımlanmayan yirmi beş gazel ortaya çıkmıştır. Mecmuanın incelenip metninin ortaya konulduğu ve nesre çevirisinin yapıldığı çalışmada,³ kelimelerin anlam dünyaları ile ilgili karşılaşılan farklı kullanımlar da dikkat çekmektedir. Bunlar, bugün sık kullanılmayan, unutulmaya yüz tutmuş deyim, atasözü, kalıplaşmış ifadeler ve mahallî kullanımlar şeklindedir. Buna bağlı olarak elinizdeki çalışmada ise *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*'de yer alan gazelerde karşılaşılan, bugünkü dilde kullanmadığımız kelime ve kelime grupları açıklandı,⁴ Divan şiirindeki örnekleri üzerinde duruldu.

Şairler, malzemesi dil olan edebiyatın titiz işçileridir. Dili ham bir malzeme olmaktan çıkarıp hazineye dönüştüren de yine onlardır. Bugünün okuyucusuna klasik kültürün şiir zevkini tattırabilmek için, hazinelerin saklandığı sözlüklerden kelimelerin onlarca anlamından en uygun olanını bulmak gerekir. Kelimenin en uygun karşılığının bile nesre çevirmede istenileni vermediği durumda, metin kaynak kabul edilip kelimeye yeni anlamlar yüklenebilir. Örneğin *gercik* kelimesi sözlüklerde “süslü, güzel, zarif, şık (kimse)”⁵ olarak karşımıza çıkar. Fakat kelimenin geçtiği örnek beyitlere bakıldığında kastedilen anlamın yalnızca güzellik olmadığı görülecektir. Kelimenin geçtiği beyitlerin tamamında kahramanlık, cesaret, yiğitlik anlamlarını karşılayan ifadeler vardır. Bu durumda *gercik* kelimesi güzelliğinin farkında olan, mahcup bir eda ile başı önünde olmayan, mağrur bir güzeli akla getirir; bu güzel büyümektedir.

Çalışmada yer alan maddelerin bazılarının sözlüklerdeki anlamları, beyitlerin günümüz diline aktarılıp anlaşılmasında yeterliyken, bazıları için anlam dünyasına yeni kapılar açılması gerekmektedir. Zira klasik Türk edebiyatı şairleri, kelimelerin birinci anlamları kadar tarihî süreç içinde kazandıkları diğer anlamlarını da kullanmışlardır. Bu noktada Türk dilinin metne dayalı kapsamlı bir sözlüğünün yapılması ihtiyacı yine ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar varsa da henüz bütün dili kapsayan bir eser yoktur. Böyle bir çalışma tamamlanana kadar divan şiirinden elde edilen maddelerin metne dayalı olarak incelenmesi alana katkı sağlayacaktır.

Maddeler Hazırlanırken Tutulan Yol

Çalışmada üzerinde durulan maddelerin öncelikle sözlük anlamları yazıldı. Beyitlerin günümüz diline aktarımında sözlüklerde bulunan anlamlar yetersiz gelmişse, metinden hareketle

¹ Ömer Zülfe, "Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, (2011), s. 151-169.

² Kamil Ali Gıynaş, *Pervâne Bey Mecmuası, Pervâne b. Abdullah, Topkapı Sarayı Bağdat 406 (e-kitap)*, Ankara 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html> (12.03.2020).

³ Ahmet Kemal Gümüş, *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2955) İnceleme, Metin, Çeviri, Basılmamış DT*, Marmara Ü. TAE, İstanbul 2019.

⁴ Makalenin başlığında yer alan “arkaik” ifadesi için *Büyük Türkçe Sözlük*'te “Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim).” karşılığı verilmektedir. İncelenen maddeler de bugünkü dilde kullanımdan düşmüştür. Bu sebeple başlıkta ve anahtar kelimelerde “arkaik” ifadesi kullanıldı.

⁵ *Derleme Sözlüğü VI G*, TDK Yay., Ankara 1972, s. 1995.

maddelerin karşılığı olarak kullanılabilir anamlar eklendi. Maddeler açıklandıktan sonra *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*'den alınan ve çeviri yazı ile yazılan örnek beytin yanına ayraç içinde beytin şairi, eserin kısaltması, beytin geçtiği gazel numarası ve kaçınıcı beyit olduğu yazıldı (Münîr, *CN*, G. 672/4). Daha sonra beyit günümüz diline aktarıldı. Söz konusu maddenin divan şiirinde kullanımını göstermek için başka eserlere bakıldı, kullanıldığı tespit edilmişse geçtiği beyit / satır örnek olarak çalışmaya eklendi. Eklenen bu yeni örneklerin yanına yine ayraç içinde eserin şairi / yazarı, adı; ifadenin geçtiği nazım şekli ve beyit / satır numarası yazıldı (Tutmacı, *Gül ü Hüsvrev*, M. 4388); günümüz diline aktarımı yapıldı. Örneklerin alındığı eserlerin tam künyeleri ise kaynakça kısmında verildi:

Arķuncaķ:

“Yavaşça, hafifçe; sessizce.”⁶ İfade, “Yavaş, ağır, sakın, aheste; yavaş ve alçak sesle; gizli”⁷ anlamlarına gelen arķun kelimesinden türetilmiştir. Örnek beyitte geçen ihlâş ifadesi duanın, ibadetin sessizce, gösterişten uzak yapıldığında daha samimi olduğuna işaret eder. Âşık böyle sessiz dua ederken, sevgilinin öfkeyle sorduğu soru karşısında mahcup bir şekilde cevap verir:

gördi ihlâş-ıla arķuncaķ du‘â êtdüğümü / hışm-ile dèdi ne dèrsin ben dèdüm kim sini şağ
(Münîr, *CN*, G. 672/4)

[=Sessizce, samimiyetle dua ettiğimi gördü, öfkeyle "Ne diyorsun?", dedi; ben de utanarak "Sağlığını." / "Senin sağlığını.", dedim.]

“Arķuncaķ” kelimesi, *Gül ü Hüsvrev* ve *Velâyet-nâme* gibi eserlerde de aynı anlamda geçmektedir. Ay yüzlü güzele ulaşan dadı, onu incitmeden *hafifçe*, *sessizce* uyarmaktadır:

erişdi dâye çün ol meh-likâya / pes arķuncaķ anı uyardı dâye (Tutmacı, *Gül ü Hüsvrev*, M. 4388)

[=Ne vakit ki dadı o ay yüzlü güzele ulaştı, sonra onu sessizce uyardı / uyandırdı.]

Velâyet-nâme'de Hacı Bektâş-ı Velî'nin [ö. 669 / 1271'den sonra] kerametlerinin anlatıldığı bir bölümde, Veli istirahat ederken onun üzerine çok ağır bir taş atıldığı, onun da son anda o büyük taşı fark edip “Yâ Allah!” diyerek tuttuğu ve yavaşça yere koyduğundan bahsedilir. Burada kelimenin *yavaşça* anlamı ön plandadır:

taşı tutup bir kerre yâ Allâh dèdi ol taşı inerken tutup arķuncaķ yere ķodı / şöyle kim mübarek barmaķları ol tařa gömülüp iz eyledi (Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyet-nâme*, s. 303)

[=Bir kere yâ Allah dedi, o (büyük) taşı (üzerine) düşerken tutup yavaşça yere bıraktı; öyle ki mübarek parmaķları o taşa gömülüp iz bıraktı.]

Beres:

“1. Yaramaz, haylaz. 2. Geçimsiz, kötü huylu.”⁸ Köpeklerin zaman zaman geçimsiz, saldırgan olduğu bilinir. Beyitte boğazına ip bağlanan âşık, sevgilinin eşiğindeki köpekler olarak gördüğü rakipleri ile asla kavga etmeyeceğini, geçimsiz olmayacağını söylüyor. Şair, saçını kement yapan sevgili önünde hem yerini bildiğini belirtmiş, hem de rakiplerine hakaret etmekten geri kalmamıştır. Sevgilinin zülfü ve kement söz konusu olunca, kıl kelimesi de ayrı bir anlam kazanmıştır:

âsitâni itlerinden kılmayam bir kılca ben / yâr eger zülfi kemendin boynuma atsa beres
(Seyyidî, *CN*, G. 499/2)

⁶ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 13.

⁷ Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı (Ötüken Türkçe Sözlük)*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s. 295.

⁸ *Derleme Sözlüğü II B*, TDK Yay., Ankara 1965, s. 633.

[=Sevgili eğer saçlarının kemendini boynuma atsa, eşiğinin köpekleriyle kıl kadar geçimsiz olmayayım.]

Burtar-:

“Alın ve yüz buruşturmak.”⁹ “(Yüz için) buruşturmak; surat asmak.”¹⁰ Beyitlerde şaraptan bahsedilirken zaman zaman acı şarâb ifadesi kullanılır. Bu acı şarap içildiğinde yüzün alacağı hal, beyitte burtar- kelimesi ile anlatılır. İlk örnekte acı şaraptan dolayı rindin yüzü buruşmuştur, ifade kelimenin ilk anlamını tam olarak karşılamaktadır. Şair, sevgilinin selamının tadı ile şarabın acılığının gideceğini belirtip rinde yüzünü çok da buruşturmaması gerektiğini söyler:

burtarmasun iñen yüzini rind-i cām-keř / kim merħabā-yı yār-ıla gelmez şarâb telħ
(Mesîhî, CN, G. 92/3)

[=İçki içen rint çok da suratını buruşturmasın, zira sevgilinin selamı ile içilen şarap acı gelmez.]

İkinci örnekte ise sevgilinin tatlı dudağını anıp acı şarap içen şaire, gül goncası yüzünü burtarmıştır. Fakat burada yüz buruşturulmasının sebebi acı bir şey içildiği için değildir. *ağız eđ-* ifadesinin “Bir kimsenin sözlerini alaylı bir şekilde tekrarlamak.”¹¹; “Alay etmek, eğlenmek.”¹² karşılıkları, beyitte *burtar-* kelimesinin surat asmaktan çok ikrah ile yüzünü buruşturmak gibi bir anlamını akla getiriyor. Sevgilinin tatlı dudağını anıp da acı şarap içen aşık ile alay eden gonca, *ağzını eğip* yüzünü *burtarıyor*, yüzünü ekşitiyor:

gülşende gonca ağzın eđer burtarur yüzün / şîrîn lebüñ şafâsına içsem şarâb-ı telħ (Sehî Beg, CN, G. 93/2)

[=T^{all} dudağının zevkine acı şarap içsem, gül bahçesinde gonca yüzünü ekşitip alay eder.]

Tutmacı [ö. 808 / 1406'dan sora], kelimeyi tam olarak *suratını as-* anlamında kullanmıştır. İşittiği söz karşısında kederlenen dadının kaşları çatılmış, suratı asılmıştır:

bu sözden dāye oldu kıtı ğamġîn / yüzün burtardı şaldı kıaşına çîn (Tutmacı, *Gül ü Hüsrev*, M. 988)

[=Dadı bu sözden oldukça kederlendi, yüzünü buruşturup/suratını asıp kaşını çattı.]

Mesîhî [ö. 923 / 1518], Sultan Bayezid [ö. 917 / 1512] övgüsünde padişahın eli açıklığını, buruşuk bir şekilde tasvir ettiği bulutla kıyaslıyor. Burada da yukarıda verilen örnekte olduğu gibi *yüzünü ekşit-* karşılığı verilebilir. Padişaha kıyasla bulut, azıcık ihsanda bulunduğu halde yüzünü ekşittiği için yerilmiştir:

dest-i gevher-pāşuña nice müřābih ola çün / bir ‘atā edince biñ kez burtarur yüzün ğamām
(Mesîhî, *Dîvân*, K. 4/31)

[=Bir ihsanda bulunsa binlerce kez yüzünü ekşiten bulut, senin mücevher saçan eline nasıl benzesin?]

Necâtî Beg [ö. 914 / 1509] kelimeyi, sevgiliye benzemeye çalışan inciye bağrında saklayan denizler için kullanmış. İncinin bu davranışı karşısında utanç içinde olan denizler, utanan insanın bu halinin yüzüne yansımaları olan şekle bürünmüştür, *yüzünü buruşturmuştur*. Nesre çeviride görüleceği gibi, *kef* kelimesinin iki anlamı da kullanılabilir:

⁹ *Derleme Sözlüğü II B, age.*, s. 801.

¹⁰ Y. Çağbayır, *age.*, s. 704.

¹¹ *Derleme Sözlüğü I A*, TDK Yay., Ankara 1963, s. 96.

¹² *Derleme Sözlüğü XI EK-1*, TDK Yay., Ankara 1982, s. 4408.

saña öykündüğün lü'lü' işitmiş bād-ı hacletden / deñizler burtarup yüzün urur ruhsârına kefler (Necâtî Beg, *Dîvân*, G. 91/2)

[=İncinin sana benzemeye çalıştığını duyan denizler, utanç rüzgârından yüzünü buruşturup yanağına tokatlar / köpükler vurur.]

Cavk:

“Topluluk.”¹³; “Birlik, grup; bölük.”¹⁴ Örnek beyitlerin ilkinde saç ve düğüm ifadelerinin bir arada kullanılması, saç düğümleri ile yapılan büyüleri akla getiriyor. Sevgilinin düğüm düğüm saçları, âşıkları çekip toplayıp toplayıp getirmektedir. Âşıklar da sevgilinin bu büyüleri saçlarına asılıp kalmaktadırlar:

çeküp çeküp getirür cavk cavk ‘uşşâkı / girih girih tolanan zülf-i yâri gördüñ mi (Kandî, *CN.*, G. 1205/3)

[=Âşıkları çekip çekip bölük bölük (toplayıp) getirir, sevgilinin düğüm düğüm dolanan saçını gördün mü?]

Bâkî [ö. 1008 / 1600] de, kelimeyi divanında aynı şekilde kullanmaktadır. Gam askeri gönül şehrine bölük bölük gelip konduğunda, şehirde fitne kopması ve kavga çıkması kaçınılmazdır:

leşker-i ğam geldi dil şehrine kondı cavk cavk / kopdı yer yer fitne vü âşüb u ğavġâ semt semt (Bâkî, *Dîvân*, G. 23/3)

[=Gam askeri bölük bölük geldi, gönül şehrine kondu; yer yer fitne koyma ve semt semt kavga ve kargaşa (çıktı).]

Dağ tut-:

“Kusur bulmak, ayıplamak, kınamak, taşlamak.”¹⁵ Sevgilinin güzelliği o kadar parlaktır ki dünyayı aydınlatan güneş ve ay onun yanında sönük kalmaktadır. Ateşini bu güzellikten alan meşalenin aydınlığı, en büyük ışık kaynağı olan ay ve güneşin bile kusurlarını gösterir:

cemâlünden çerâġ-ı ‘âlem-ârâ / ki nür-ı mâh u ħurşide tutar dağ (Şâhidî, *CN.*, G. 711/3)

[=Senin güzelliğinden dünyayı süsleyen meşale, ay ve güneşin nuruna kusur bulur.]

“Dağ tut-” ifadesini, Ahmedî [ö. 815 / 1413] ve Necâtî Beg de aynı anlamda kullanmaktadırlar. İlk örnekte uzun boylu sevgili, boyu ile Tuba ağacına, tatlı dudağı ile de Kevser suyuna kusur bulur:

urur ser-sebz-kaddüñ tûbîye ta‘n / tutar şîrîn dudaġuñ kevsere dağ (Ahmedî, *Dîvân*, G. 338/3)

[=Senin yüce boyun Tuba ağacını ayıplar; tatlı dudağın Kevser suyuna kusur bulur.]

Necâtî Beg'in divanında geçen beyitte ise kelimenin kınama anlamı daha açıktır. Şarap düşmanı olan ham sofu, aslında kişinin sarhoşluğuna aşkın sebep olduğunu anlayamayacak kadar kördür; belki aşkı da anlamamaktadır. Şair “beni kınama” derken, sofunun kendisine *dağ tut*maktadır:

ser-mest-i cām-ı ‘ışk olubdur **Necâtî** çün / mest-i şarâb dēyü aña şöfî dutma dak (Necâtî Beg, *Dîvân*, G. 272/5)

[=Sofu, Necâtî aşk kadehinin sarhoşu olmuştur; onu şarap sarhoşu diye kınama.]

¹³ *Derleme Sözlüğü III C-Ç*, TDK Yay., Ankara 1968, s. 866.

¹⁴ F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London 1892, s. 378.

¹⁵ C. Dilçin, *age.*, s. 60.

Dartın-:

“Kendini naza çekmek; yüzünü örtü ile kapatmak; başını örtmek”¹⁶; “Çekinmek, esirgemek.”¹⁷ Şekerleme ve lokum gibi tatlıların paketlerde, ambalajlarda saklandığı ve satıldığından hareketle şair, sevgilinin saf şekere benzeyen kırmızı dudağını peçe ile kapattığından şikâyet ediyor. Gönlü yaralı âşık, şifa bulacağı tatlı dudakların hep kâğıt / ambalaj / peçe ardında kalmasından dert yanıyor:

nâz-ile dil-ğastelerden la'l-i nâbuñ dartınup / gel yéter bur kâğıda ey lebleri sükker yéter
(Nâmî, CN., G. 297/3)

[=Ey dudakları şeker, lal renkli saf dudağını kâğıda sarıp yaralı gönüllülerden esirgemen artık yeter.]

Deg-:

“1. Ulaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek. 2. Düşmek, yakışmak.”¹⁸ Kelimenin nesre çeviride tercih edilen anlamına, bugün de kullanımda olan payına düş- deyiminden hareketle ulaşılabilir. Saki, mecliste kadehi taksim ederken herkese eşit miktarda dağıtırken, âşığın payına bir şey degmemekte / düşmemektedir. Beyitte kelimenin dokunmak anlamı da düşünülebilir; âşığın payına bir şey düşmediğinde dudakları da kadehe dokunamayacaktır:

ayağı elliere tağsım edesin bezmüñde / neçün ey sâkî Figânî kuluña degmeye pây (Figânî, CN., G.1224/5)

[=Ey saki, meclisinde başkalarına kadehi bölüştürürsün de, neden Figânî kuluna bir pay düşmez?]

Hâverî'nin [ö. 972 / 1565] divançesinde de benzeri bir kullanım bulunuyor. Ayak kelimesinin tevriyeli kullanıldığı beyitte, kadeh döndükçe sakinin kadehini eller öpmektedir fakat âşığın payına hiçbir şey yoktur:

her tolu başına bir eller ayağünü öper / hâverî bendeñe neçün güzelüm degmeye pây
(Hâverî, Divânçe, G. 46/5)

[=Güzelim, her kadeh başına eller ayağını / kadehini öper; Hâverî kuluna neden bir pay düşmez?]

Elik-:

“Yabancılık çekmek, utanmak.”¹⁹ Çok utanmanın karşılığı olarak bugün “Yer yarılıp içine girmek / geçmek; yerin dibine geçmek / batmak / girmek; yerlere geçmek”²⁰ deyimleri kullanılmaktadır. İlk örnekte delik ve delikle cinas-ı nâkıs oluşturan elik kelimesi, yukarıdaki deyimlere benzer bir anlamda kullanılmıştır. Tabiatı gereği yerde, delikten deliğe gezen suyun bu hâli utanmasına bağlanmış:

‘ârızuñ luğfını şu görse şu deñlü elige / geçe yerden yere vü gire delikten delige (Zâtî, CN., G. 1110/1)

[=Su, senin yanağının hoşluğunu görse öyle utanır ki, yerden yere geçer ve delikten deliğe girer.]

Bu örnekte ise âşığa ok atması bile lütuf olan sevgili, nihayet okunu onun göğsüne saplamıştır. Ok saplanan göğüs, bu cömertlik karşısında utanır, mahcup olur:

¹⁶ Derleme Sözlüğü IV D, TDK Yay., Ankara 1969, s. 1373.

¹⁷ C. Dilçin, *age.*, s. 61.

¹⁸ C. Dilçin, *age.*, s. 62.

¹⁹ Burhan Paçacıoğlu, *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçe'nin Sözcük Dağarcığı*, Kesit Yay., İstanbul 2016, s. 242.

²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 3*, MEB Basımevi, İstanbul 1983, s. 603.

ger güzër eyler ise sîneme tîr-i ğam-ı dõst / sîne luşfından anuñ muħkem utanup elige
(Âhî, CN., G. 1111/2)

[=Sevgilinin gamının oku eđer göğsüme geçerse, göğüs onun cõmertlięinden çok utanıp mahcup olur.]

Gercik:

“Süslü, güzel, zarif, şık (kimse).”²¹; “Süslü; güzel; zarif; şık; hoppa; gösterişe düşkün; dedikoducu; kurumlu; her söze karşılık veren, saygısız.”²² Gercik kelimesinin, örnek beyitlerden hareketle yukarıda verilen anlamlarının yanında cesur, yiğit, gözü pek gibi anlamlara geldiği de düşünülebilir. Örnek beyitlerin ikisinde geçen sancaķ, asker, zapt et- gibi kelimeler cesareti, yiğitliği, korkusuzluğu çağrıştırmaktadır. Bu sebeple kelimeye “Güzel, süslü, şık” olduğu kadar “cesur ve korkusuz (kimse)”, anlamı da verilebilir:

pâdişehsin başka leşker çek yeter sancaķ saña / Rümeli ‘aşıklaı gönüllü gercikler yeter
(Selmân, CN., G. 301/2)

[=Padişahsın, başka asker gönder, sana sancak yeter; gönüllü (asker olarak da) cesaretli güzeller (olan) Rumeli aşıklaı yeter.]

hüsün ilin leşker-i nâz-ile güzeller dutdı / ey gönül rüm ilinüñ dilberi hey gercik olur
(Revânî, CN., G. 361/2)

[=Güzeller güzellik ülkesini naz askeri ile zapt etti; ey gönül, Rumeli'nin güzeli hey (ne) zarif/cesur olur!]

Revânî [ö. 930/1523-24] bir diğer beytinde kelimeyi *kurumlu* anlamına uygun kullanmış. *Gercikleneler* ifadesi aşağıdaki beyitte başlıklaı altından, düğmeleri gümüşten güzellere sahip olan beyler ve ağaların, bu güzelliklerle *büyüklendiklerini* ifade ediyor:

altun üsküflü gümüş düğmeli dilberler ile / bize gercikleneler begler ağalar nece bir
(Revânî, *Dîvân*, G. 120/2)

[=Altın başlıklı gümüş düğmeli güzeller ile beyler paşalar bize daha ne kadar/ne vakte kadar büyüklenecekler?]

Hele:

“1. Bir kimse veya şey diğer kimse veya şeylerin içinde ayrıca belirtilmek istendiği zaman bunu ifade eden kelimenin başına veya sonuna getirilir, özellikle, bilhassa, bâhusus, her şeyden önce. 2. Nihâyet, sonunda, âkıbet.”²³ İlk anlama bakıldığında *hele*'ye *özellikle* karşılığını verebilmek için, birlikte kullanıldığı kelimenin benzerlerinin olması gerektiği görülecektir. İlk örnekte de âşık, sevgilinin aşkı yolundaki birçok zahmetten özellikle birini seçmiştir. Fakat beyitte kelimenin yukarıda verilen ikinci anlamı da kullanılabilir. Zira âşık birçok zahmetler seçmiş, sonunda birinde karar kılmıştır. Bu sebeple iki anlam da verildi. İkinci beyitte de buna benzer bir kullanım görülebilir. Fakat âşık sevgilisini diğer güzellerle kıyasladıktan sonra, bir özelliği ile onu ön plana çıkarmaz. Sevgili tektir, ortak kabul etmez. Bundan dolayı nesre çevirmede, kelimenin ikinci anlamından *nihâyet* tercih edildi:

reh-i ‘ıřkuñda gerçi nece zahmet ihtiyâr êtdüm / hele ğamzeñ hadengin ey kemân-ebrü
kenâr êtdüm (Celâlî, CN., G. 879/1)

[=Ey keman kaşlı, senin aşkının yolunda çok zahmetler seçsem de özellikle/sonunda öldürücü bakışının okunu kucakladım.]

²¹ *Derleme Sözlüğü VI G, age.*, s. 1995.

²² Y. Çağbayır, *age.*, s. 704.

²³ İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N*, C. 2, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 1256.

hele sen kâ'ide-i cevrde eksük komadañ / döstlük haqqı ise ancak ola var olasin (Mihri Hâtun, CN., G. 1033/2)

[=Sonunda eziyet usullerini tamamladın/eksik bırakmadın; (bu) dostluk hakkı (gereği) ise ancak (bu kadar) olur, var olasin.]

İti iti:

“Kötü, ters.”²⁴; “Kızgın, asabi.”²⁵. Beyitte tekrar yolu ile ikileme yapılan ifade *iti iti* şeklinde kullanılmış. Çeviride, sözlükte bulunan anlam da ikileme yapılarak kullanıldı. İkilemede şairin kelime oyunu yaparak kelimeyi hem sözlük anlamında, hem de *it* kelimesi ile çağrışım içinde kullandığı hissedilmektedir. Zira beyit okunduğunda, kendisine türlü hakaretler yapılan rakibe burada da *köpek* denildiği düşünülebilir. Nitekim köpeklerin de evlerine, mahallelerine, köyelerine gelen bir yabancıya genelde kötü davranışları bilinir. Beyitte *ters ters/kötü kötü bakan* hasetçi rakipler, geri planda da sevgilinin mahallesinde âşığa havlayıp duran köpekler akla gelmektedir:

iti iti bakmasun küyuñda ‘uşşâka hasüd / sür kapuñdan kim tülü‘ eder cânuma hârâhâr (Cebrî, CN., G. 191/4)

[=Mahallendeki kıskançlar âşıklara ters ters / kızgın kızgın bakmasınlar; onların bakışı canımı acıtıyor, onları kapından kov!]

Karş-:

“Çibik çalmak, el çırpamak.”²⁶ Tarama Sözlüğü’nde bu kelimeye örnek olarak, çalınan sazlardan, oynayan ve el çırpın insanlardan bahseden bir cümle verilmiştir: Sazlar çalınır, kim oynar, kim karşı. Aşağıdaki beyitte de ön ayaklarını hızlı bir şekilde hareket ettiren sinek, alkış tutan bir insan gibi kişileştirilmiştir. İşığa doğru durmadan uçan pervanenin ve ön ayaklarını oynatan sineğin bu doğal davranışları sevgilinin meclise gelmesine bağlanmıştır. Pervane dans etmekte, sinek alkış tutmaktadır:

bezme gelseñ şanemâ şem‘-i ruhuñ şevkiyle / germ olup rakş ura pervâne vü el karşı meges (Mesîhî, CN., G. 487/4)

[=Ey put gibi güzel, meclise gelsen yanağının mumunun hararetiyle pervane coşup dans eder ve sinek ellerini çırpmağa başlar.]

Me’âlî [ö. 942 / 1535-36], sevgilinin boyunun daha anılması ile birlikte bütün bir doğanın coşmasını anlatırken bu ifadeyi de kullanır. Gül yanaklı güzeli anan selvi raks etmekte, tan yeli şarkı söylemekte ve çınar el çırpaktadır. Çınarın yaprağının ele olan benzerliği de hatırlanmalıdır:

kaddüñ añup serv urduqça semâ‘ ey gül-‘izâr / gülsitân içre şabâ ırlar aya karşı çınâr (Me’âlî, Dîvân, G. 225/1)

[=Ey gül yanaklı güzel, selvi senin boyununu anıp raksettikçe, gül bahçesi içinde tan yeli şarkı söyler, çınar el çırpır.]

Necâtî Beg, herhangi bir ses olmadığı hâlde salınan selviyi anlatırken, bugün kullandığımız “kendî çalıp kendi oynamak” ifadesini beş asır önce şöyle kullanmış:

gülşende serv karşı elin ha şalar başın / kendüzi oynar eblehi gör kim kendüzi çalar (Necâtî Beg, Dîvân, G. 133/5)

²⁴ Derleme Sözlüğü VII H-İ, TDK Yay., Ankara 1974, s. 2568.

²⁵ Y. Çağbayır, *age.*, s. 2264.

²⁶ Tarama Sözlüğü IV K-N, TDK Yay., Ankara 1996, s. 2320.

[=Gül bahçesinde selvi durmadan başını sallar, elini çırpar; ahmağa bak, kendisi çalır kendisi oynar!]

Şaçın-:

“Sürünmek; tenine, giysisine sürmek.”²⁷ Kelime beyitte cinaslı bir şekilde kullanılmıştır. Beyitten gül suyu, misk ve amberin saçta da sürüldüğü anlaşılıyor. Bütün dünya saçına güzel kokular sürünürken âşık başına / saçına toprak koymak zorunda kalmış, üzüntüsü ve isyanı bunadır. Başa toprak koy- deyiminin de çok üzölmek anlamına geldiği görölmektedir:

saçına ‘âlem gül-âb ü müşk ü ‘anber saçına / başa toprak koymak ola âh kim kârum benüm (Zâtî, CN., G. 866/4)

[=Bütün dünya saçına gül suyu, misk ve amber sürünsün; benim işim de başa toprak koymak olsun, yazık.]

Belki de zulmü canını haddinden fazla yakan sevgilisini üstü kapalı bir şekilde uyaran Gelibolulu Sun'î [ö. 939 / 1533-34], sevgilisine sonunun bir avuç toprak olacağını hatırlatıyor. Bu acı ölüm sebebi ile de yas tutmasını, başına toprak saçmasını salık veriyor:

ëy saçına ‘anber saçınan mâtemiñ êtgil / koy başına toprak ki seni yer bir avuç hâk (Sun'î, Dîvân, G. 84/7)

[=Ey saçına amber sürünen (sevgili), (şimdiden kendi) yasını tut, başına toprak koy; zira (sonunda) seni bir avuç toprak yer!]

Sini:

“Sinerek, utanarak, mahcup olarak.”²⁸ Aynı anlamın verildiği Tarama Sözlüğü'nde kelimenin şahidi olarak Şeyyâd Hamzâ'nın [ö. 749 / 1348'den sonra] Yusuf ile Zeliha mesnevisinden, beşikteki çocuğun Allah'ın emri ile konuşup tanıklık etmesinden sonra Yusuf'un (a.s.) Zeliha'yı utanmaya ve tövbeye davet ettiği şu beyit örnek veriliyor:

tanıklık vërdirdi hâk tañrı anı / dañı tevbe kılmadın mı sen sini²⁹

[=Hak Teâlâ ona şahitlik ettirdi; sen hâlâ utanarak tövbe etmiyor musun?]

Arkuncağ maddesinde verilen örnek beyitte geçen sini ifadesi de bu anlama gelebilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sessizce dua eden âşık, sevgilinin kendisine hışımla yönelttiği soru karşısında utanmıştır:

gördi ihlâş-ıla arkuncağ du‘â êtdüğümi / hışm-ile dëdi ne dërsin ben dëdüm kim sini sağ (Münîr, CN, G. 672/4)

[=Sessizce, samimiyetle dua ettiğimi gördü, öfkeyle "Ne diyorsun?", dedi; ben de utanarak "Sağlığın." / "Senin sağlığın.", dedim.]

Ŧas-Tas:

“Solaklarda peyklerin ve tulumbacıların başlarına giydikleri başlık.”³⁰; “Başı korumak için giyilen metal başlık.”³¹ Örnek beyitte âşık, sevgilisinin başına geçirdiği ateşten başlığın ve vücudunda açılan safran renkli yaraların aslında kendisini yakıp yok edeceğini biliyor. Bununla beraber aşkın padişahı olmak için başına taç giyip, sırtına da sarı renkli bir kaftan alması gerektiğini de biliyor:

²⁷ C. Dilçin, *age.*, s. 176.

²⁸ Y. Çağbayır, *age.*, s. 4263.

²⁹ Tarama Sözlüğü V O-T, s. 3476.

³⁰ İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük O-Z*, C. 3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 3077.

³¹ Y. Çağbayır, *age.*, s. 4618.

âteşin taş urşañ ey şeh başuma efser yeter / za'ferânî şerhalar çeksen kabâ-yı zer yeter
(Nehârî, CN., G. 296/1)

[=Ey padişah, başıma geçirdiğin ateşten başlık bana taç, safran sarısı renginde açtığın yaralar da altın işlemeli kaftan (olarak) yeter.]

Atâyî'nin [ö. 1054 / 1635] *Sohbetü'l-Ebkâr*'ında, kişinin bahtı ve saadeti rast gitmediğinde başına geleceklerin beyan edildiği bölümde kelime bu anlamı ile kullanılmaktadır. Gece gündüz talihine savaş açan kişi, gök kubbeyi başına işkence tası etmektedir:

tâs-ı çarhı başına teng eyler / rüz u şeb bahtı ile ceng eyler (Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, M. 1140)

[=Felek tasını (başlığa benzeyen gök kubbeyi) başına dar eyler, gece gündüz bahtı ile savaşır.]

Kelime, yine aynı mesnevîde dünya için dini elden bırakan kimsenin akıbetinin anlatıldığı bölümde de kullanılmış. Başa takılan taç/başlık lal taşıyla da bezense, dinini dünyaya değişen kişi için ateşte kızdırılmış bir başlığa dönüşür:

tâc-ı la'îlîn ile dil rence olur / âteşin tâs ile işkence olur (Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, M. 152)

[=Tac(ı) lal taşından (da) olsa gönül incinir; ateşten başlık ile işkence olur.]

Örneklerden hareketle ateşte kızdırılmış metal bir başlığın başa geçirilerek ya da başa takılan soğuk metalden bir başlığın sıkıştırılarak işkence yapıldığı düşünülebilir.

Tekyelen-:

“Dayanmak, yaslanmak, ittikâ etmek.”³² Sırtını dayamak olarak deyimlerde karşımıza çıkan dayanmak, yaslamak ifadesi, güçlü birine ya da güçlü bir yere güvenmek anlamına gelir. Beyit, geçici dünyaya sırtını dayayan kimsenin, dayandığı şey sonunda yok olacağı için perişan olacağına dair uyarı niteliği taşımaktadır. İşi para olan tüccarın da dünyaya, dünya malına sırtını dayadığı düşünülürse, tekyelen- kelimesi bugün de kullanılan sırtını daya- anlamını tam olarak karşılamaktadır:

tekyelenme bu cihân kaşrını ey hâce şaķın / 'ömrüñüñ hırmeninüñ hâşılı ber-bād ancak
(Muhlisî, CN., G. 716/3)

[=Ey tüccar, sakın bu dünya kasrına dayanma, ömrünün harmanının neticesi perişanlıktan ibarettir.]

Helâkî [ö. 983 / 1575?] de, kelimeyi yine dünya malına güvenip dayanmamak anlamında kullanmış. Bir misafirhane olan dünyada, misafirlik hakkı gereği üç günden fazla kalnamayacağını hatırlatan şair, dünya mülküne güvenilmeyeceğini ifade ediyor:

dünyâ 'imâretine iñende tekyelenme / k'üç günden öte durmaz bu evde bir müsâfir
(Helâkî, *Dîvân*, G. 51/6)

[=Dünya mülküne çok da güvenme, zira bu evde misafir üç günden fazla kalmaz.]

Pervâne Bey nazire mecmuasından alınan aşağıdaki beyitte, kelimenin karşılığı olarak *bel bağla-* ifadesi kullanılabilir. Rüzgâr ve su gibi maddelere kişinin sırtını dayaması imkânsızdır. Dert ile çekilen ah ve akıtılan yaşın rüzgâr ve suya benzetildiği beyitte âşık, bunlara bel bağlamıştır. Sonu elbette hüsrandır:

'âşık ki meded isteye âh ile yaşından / şan tekyelenüp yele varup şuya tayandı (Melihî, *PMN.*, 8082/2)

³² C. Dilçin, *age.*, s. 206.

[=Âşık, sanki gidip de rüzgâra bel bağlayıp suya dayan(mış gibi), âh ile gözyaşından yardım istiyor. (Olacak şey mi?)]

Tenge-Tanka:

“Çok küçük ve ince bir bozuk para.”³³; “İnce bir tabaka veya levhadan metal, altın ya da gümüş; altın; para.”³⁴ Sözlüklerde verilen anlamlarına bakılarak, çok küçük para ifadesinden hareketle hurma parası için dilenen bir çocuk düşünülebilir. Bunun yanında Teng-i şeker kelime grubunda geçen teng kelimesinin “Şeker sıkmaya yarayan âlet; şeker dökülen kalıp; sevgilinin ağzı”³⁵ anlamlarına geldiği bilinmektedir. Beyitte şeker ifadesi geçmese de sevgilinin dudaklarından bahsedilmesi ve tatlı bir meyve olan hurmanın adının geçmesi sebebiyle, beytin nesre çevirisinde "Hurma yağı çıkaran Hintli bir çocuktur." demek mümkündür:

dêr lebûñ altında cānâ hâl-i şîrîñûñ gören / beççe-i Hindü-durur kim tenge-i ħurmâ çeker
(Cinâñî, CN., G. 356/3)

[=Ey can, dudaklarının altında tatlı benini gören, "Hurma yağı çıkaran Hintli bir çocuktur.", der.]

Sonuç

Kelimeler ve onların anlam dünyasına oldukça hâkim olan klasik Türk edebiyatı şairleri, anlatmak istedikleri duygularını dilin bütün inceliklerini kullanarak metinlerine aktarmışlardır. Bunu yaparken kelimelerin ikinci, üçüncü anlamlarından; kelimenin anlamına yepyeni karşılıklar ekleyen edebî sanatlardan faydalanmışlardır. Yazıldıkları dönemde sözlüklere başvurmadan okuyanların anlayabildikleri bu metinlerin, bugünün okuru tarafından anlaşılması güçtür. Zira eserleri anlayabilmek için onların yazıldığı dönemin dil özelliklerine, kelime hazinesine, sosyal hayatına, gelenek ve göreneklerine hâkim olmak gerekir. Bir kelimenin kullanılmaya başlandıktan beş asır sonra yepyeni anlamlar kazanması, tamamen unutulması, eski anlamının dışında yeni bir anlam kazanması kaçınılmazdır. Bütün bu anlam dünyasının kapılarını aralayacak olan da yine metinlerin kendisidir. Bu sebeple klasik Türk edebiyatı eserlerinin tam manasıyla anlaşılabilmesi için metinler üzerinden kapsamlı bir sözlüğün çıkarılması elzemdir.

Yukarıda açıklamaları verilen on yedi maddenin örnek beyitlerine bakıldığında, ifadelerin bugünkü dilde kullanılmayan farklı anlamları olduğu görülecektir. Örneğin *gercik* kelimesinin örnek beyitlerde kullanımı, kelimenin sözlüklerdeki anlamlarının yanında “gözü pek, korkusuz; şık olduğu kadar cesur” anlamlarına geldiğini göstermektedir. *Burtar-* ifadesi ise suratını asmak, yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek gibi ifadelerin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kelimenin örnek beyitlerinde yüzün *burtarılması* / buruşturulmasına sebep hep farklıdır: canı acımak, ayıplamak, kederlenmek, istemeye istemeye iyilik yapmak, utanmak. Bütün bu farklı durumlar karşısında insanın yüzünün alacağı şekil anlatılırken hep aynı fiil kullanılmıştır. Yine *ters ters* bak- diye çevrilen *iti iti* bak- ifadesinde gizli olan hakaret, kelimenin anlam dünyasının zenginliğindedir, diğer maddeler gibi bugünkü dilde kullanılmamaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T. 2955 numarada kayıtlı *Câmi'ü'n-Nezâ'ir* adlı nazire mecmuasının gazellerinde geçen, bugünkü dilde kullanılmayan kelime ve kelime gruplarının örnekleri ile incelendiği bu çalışma, daha kapsamlı eserler için küçük bir kaynak niteliğindedir.

³³ Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890, s. 602.

³⁴ F. Steingass, *age.*, s. 329.

³⁵ Ömer Zülfe, *Şiirin İzinde Sözüñ Gölgesinde (Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 203.

Kaynakça

- Ahmedî, *Dîvân*, hzl. Yaşar Akdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017.
- Ayverdi, İlhan, Redaksiyon Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, hzl. Kerim Can Bayar: *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- Bâkî, *Dîvân*, hzl. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara 1994.
- Çağbayır, Yaşar, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı (Ötüken Türkçe Sözlük)*, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- Derleme Sözlüğü I -XII*, TDK Yay., Ankara 1963-1982.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.
- Duran, Hamiye, Hâcî Bektâş-ı Velî *Velâyet-nâmesi ve Velâyet-nâme'de Geçen Kerâmet Motifleri*, Yayımlanmamış DT, Gazi Ü. SBE, Ankara 1995.
- Gelibolulu Sun'î, *Dîvân*, hzl. Halil İbrahim Yakar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018.
- Gıynaş, Kamil Ali, *Pervâne Bey Mecmuası, Pervâne b. Abdullah, Topkapı Sarayı Bağdat 406*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017.
- Gümüş, Ahmet Kemal, *Câmi'ü'n-Nezâ'ir: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2955) İnceleme, Metin, Çeviri*, Basılmamış DT, Marmara Ü. TAE, İstanbul 2019.
- Hâverî, *Dîvânçe*, hzl. Berat Açıl, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2016, Yıl 8, S. 16, s. 172-216.
- Helâkî, *Dîvân*, hzl. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1982.
- Kadı Burhâneddîn, *Dîvân*, hzl. Muharrem Ergin, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980.
- Me'âlî, *Dîvân*, hzl. Hakan Taş, Byr Publishing House, Bişkek 2015.
- Mesîhî, *Dîvân*, hzl. Mine Mengi, AKM Yay., Ankara 1995.
- Necâtî Beg, *Dîvân*, hzl. Ali Nihat Tarlan, MEB Yay., İstanbul 1997.
- Nev'i-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, hzl. Muhammed Yelten, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017.
- Paçacıoğlu, Burhan, *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçe'nin Sözcük Dağarcığı*, Kesit Yay., İstanbul 2016.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, İstanbul 1983.
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish And English Lexicon / Kitâb-ı Ma'ânî-i Lehce*, Constantinople 1890.
- Revânî, *Dîvân*, hzl. Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017.
- Solmaz, Ali Osman, *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)*, Basılmamış DT, Atatürk Ü. SBE, Erzurum 2007.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London 1892.
- Tarama Sözlüğü I-VIII*, TDK Yay., Ankara 1995-1996.
- Usûlî, *Dîvân*, hzl. Mustafa İsen, Atatürk Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1988.

Zülfe, Ömer, “Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, 2011, s. 151-169.

Zülfe, Ömer, *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde (Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.

Summary

Consisting of a thousand two hundred and thirty two ghazels, one hundred and fifty four of which are substratum poems, nazirah magazine named *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*, registered at number Istanbul University Nadir Eserler T.2955 was resigned between 1560-1565. In the titles of the ghazals which takes part in the magazine includes information such as the real names of the poets, their hometown, profession and where they died. These informations gave the magazine a thazkira feature. The page of the magazine in which ghazal headings were written in red ink there are eighteen lines in the middle, and the number of lines in the downsides are variable. The magazine has great similarities with Pervâne Bey's *Mecmû'a-i Nezâ'ir* (the same substratum poems, same mistakes, incomplete poems etc.). But in *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir* there are new substratum poems and nazirah which dont take part in *Pervâne Bey's* nazirah magazine. Moreover, this magazine is smaller than *Pervâne Bey's* magazine. Thus, the compiler utilized *Pervâne Bey's* magazine and in the next years contributed the nazirahs and substratum poems. Some of these contributions are available in published divans and other nazirah magazines. In *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*, until today twenty-five ghazals appeared that were not published anywhere before.

In the examination part of one hundred and thirty-leaf *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir* prepared as a doctoral thesis, it is focused the richness of the meaning worlds of words, idioms, proverbs, stereotypes and local usages of them. In this study, the words and word groups in *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir* that are not used in contemporary language are explained, their sample uses in *Divan* poetry are shown.

It is possible to see their new meanings which they acquired through literary art in poems beside their dictionary meanings. It is inevitable for words to be totally forgotten or gaining new meanings after having been used for five decades. It is the texts where you can open this meaning world's doors. In this work the seventeen archaic words which are in the ghazals in *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir* dictionary meanings are given. It is contributed from the text if it is inadequate when it is translated to contemporary language. After explaining the words some couplet examples are given from *Câmi 'ü'n-Nezâ'ir*. It is added as examples if they are used in other works. All the examples are explained and translated into Turkish. Thus the archaic words in magazines place in *Divan* poetry is shown. For example “*burtarmak*” is defined as “pouting, grimacing” in dictionaries. Then we analyse the poems we see their meanings as “feeling pity, feeling hurt, to be upset, making favour unwillingly, be ashamed”. The word “*gercik*” is given as “fancy, beautiful, stylish”. When we look at sample texts it will be required to add “brave, fearless” meanings to these words.

It is of course not so simple to prepare a comprehensive dictionary of a six century literary custom. It gets harder when we consider that language is a living and dying creature. It is only possible to determine the words what they meant centuries ago thanks to texts. These kind of works which forms an example are a matter of importance for todays people to understand *Divan* poetry. *Divan* poetry texts which were understood without a dictionary at those times, requires to master the features of language, vocabulary treasure, social life, costumes, traditions by todays readers. Thanks to this and likewise studies the mentioned need will be fulfilled and ghazals will be more clear.